

به کوشش: مجید زهتاب
طراحی کتاب: دریچه نو، محمدرضاییان
خوشنویسی: امید گنجعلی
نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۶
شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۹۴۵-۹۷-۲
قیمت: ۷۰۰۰۰ تومان
ناشر: دریچه نو

نشانی ناشر: تهران، میدان انقلاب،
کارگر جنوبی، خیابان لبافی نژاد،
پلاک ۳۲۲، واحد ۴
کد پستی: ۱۳۱۳۹۱۳۹۸۶
تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۳۳۷۸۰-۱

«حق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.»

www.daricheno.ir

- ۱۰ بابا تاج / گفت وگوبا همایون تاج فرزند استاد
- ۱۸ بابا من دارم برای حافظ گریه می کنم / گفت وگوبا پروین و هما تاج
- ۳۲ فرزند هفتم / گفت وگوبا مهدی فقهی
- ۴۲ پابرچکادهنر سربرافلاک اخلاق / گفت وگوبا علی اصغر شاهزیدی و تقی سعیدی
- ۵۴ از گذر عافیت تا کوچه تاج / گفت وگوبا احمد مراتب
- ۶۶ رام کردن آوای وحشی / گفت وگوبا سید رضا طباطبایی
- ۷۴ من تاجم! بیایید برایتان به انم / گفت وگوبا رضا قرنیان
- ۸۴ تاج روحانی / گفت وگوبا مهدی روضاتی
- ۹۴ برگی از تاریخ معاصر در خاطرات تاج / گفت وگوبا جلال تاج
- ۱۰۰ عندلیبی در بستان اصفهان / آدر گاپین
- ۱۰۴ تاج از نگاه ادیب / اسماعیل ادیب، خوانساری
- ۱۰۸ افسوس ندانم که، کی آمد، کی شد؟! / رچمر نیوری
- ۱۱۴ درستایش یک ذات شریف / سید علیرضا مرعشی
- ۱۱۸ تحولات آواز ایرانی / شهرام ناظری
- ۱۲۲ من، تو، او و نسل بی ترانه فردا / نغمه دادور
- ۱۳۰ تاج دوران / ابراهیم احمدی
- ۱۳۴ آتش دل / محمد علی جوادی
- ۱۳۸ درستایش تاج / شعرها
- ۱۳۹ محمد علی دادور (فرهاد)
- ۱۴۲ ابوالحسن ورزی
- ۱۴۳ جمال جناب پور
- ۱۴۴ جلال همایی
- ۱۴۵ محمود فرخ خراسانی
- ۱۴۶ خسرو احتشامی هونه گانی
- ۱۴۷ حسام الدین دولت آبادی
- ۱۴۸ اسماعیل نواب صفا
- ۱۴۹ محمد شفیعی
- ۱۵۱ منوچهر قدسی

گفت و گوها

یادداشت ها

شعرا

- ۱۵۲ تاج آواز ایران / ساسان سینتا
- ۱۶۰ مشترکات روحی و اخلاقی شیخ شیراز و تاج اصفهان / خسرو احتشامی هونه‌گانی
- ۱۷۰ بررسی و تحلیل تنوریک آثار جلال تاج اصفهانی از پنج نگاه / منصور اعظمی کیا
- ۱۸۲ هر که شد محرم دل در حرم یار بماند / نوید نوروزی
- ۲۲۶ نمایندهٔ مکتب اصفهان چه کسی است؟ / سید ابوالحسن مختاباد
- ۲۳۶ تبیین هنر و شخصیت تاج اصفهانی / محمدرضا ضیاء
- ۲۴۲ در آندوه موسیقی ده آندوه تاج / محمد جواد کسایی
- ۲۵۰ تاجی بر سر آواز اصفهان / مه‌ل مرند
- ۲۵۶ آواز تاج در تاج آواز / سید عباس سجادی
- ۲۶۲ پیوست
- ۲۶۳ جلال تاج اصفهانی / منوچهر قدس
- ۲۷۰ یاد تاج / احمد عبادی
- ۲۷۱ اصفهان و تاج / علی تجویدی
- ۲۷۳ شخصیت و هنر تاج / محمد طاهرزاده (طاهرپور)
- ۲۷۴ در سوگ تاج اصفهانی بزرگ مرد آواز ایران / محمدرضا شجریان
- ۲۸۱ مکتب آواز در اصفهان / محمدرضا لطفی

۶ پیش درآمد

۱. امروز که سخن از «آتش دل» تاج می‌رود، درست سی و پنج سال از خاموشی این پهلوان اسطوره‌ای آواز ایران، گذشته است. این سال‌ها، برای مردم ایران، سال‌هایی پراز ماجرا و فراز و فرود و آشوب و آرامش و جنگ و صلح بود؛ برای موسیقی ملی اما سال‌های خمول و خاموشی و انزوا!

گرچه نباید این همه جشنوارهای رنگارنگ موسیقی، بزرگداشت و نکوداشت بزرگان موسیقی، اعطای نشان درجه یک هنر به بزرگانی چون حسن کسایی... هم از نظر دور داشت، ولی باید دانست امروز هم محدودیت‌هایی که همه می‌دانیم، و ذکر آن موجب ملال است، نفس موسیقی ایران را به شماره انداخته و روح رنجیده استادان بزرگ موسیقی را آزرده است. فقط کافی است در نظر آوریم که در دهه چهارم پس از انقلاب اسلامی هنوز هم نمایش سیمای ساز، در سیمای ملی حرام و ممنوع است! و در بسیاری موارد اجرا یا تماشای یک نمایش موسیقی تلاشی عبث و آرزویی خام.

درست است که در این سال‌ها به بزرگانی چون حسن کسایی و جلال تاج اصفهانی، به خوبی و رسماً اعاده حیثیت شده و به قول همایون تاج - فرزند استاد - حتی معوقه‌های معوقه پس از اخراج تاج از رادیو اصفهان را هم سال‌ها پس از مرگش به خانواده‌اش تقدیم کرده‌اند؛ برای تاج از تربیون‌های معوقه، حتی از اداره ارشاد اسلامی، بزرگداشت برگزار کرده‌اند؛ اما هنوز ناگفته‌ها و ناشنیده‌ها و نادانسته‌ها در مورد این استاد بزرگ بسیار است. و هنوز هم حتی بخشی از حق بزرگی که این مرد برگردن هنر این سرزمین دارد ادا نشده است. کتاب حاضر که مناسبت سی و پنجمین سال درگذشت استاد جلال تاج اصفهانی، فراهم آمده، عهده‌دار روشن کردن بخش کوچکی از تاریکی‌های زندگی، شخصیت و هنر این مرد بزرگ است. تا گامی کوچک باشد بر آغاز پژوهش‌هایی که باید زیر و بم ماجراهای زندگی و موسیقی ملی و نقش آفرینان مظلوم آن را به تصویر بکشد.

۲. توجه دادن خوانندگان عزیز به این نکته ضروری است که در این کتاب از شمار و افتخار افراد متعدد و افکار متنوعی بهره برده‌ایم؛ از استادان بزرگ موسیقی گرفته تا پژوهشگران جوان حوزه هنر و ادبیات. بنابراین اختلاف نظر فراوانی را می‌توان در این آثار مشاهده کرد که البته در عالم تضارب افکار و آراء اتفاق مبارکی است.

۳. طبیعی است، همه کسانی که در وصف این استاد بزرگ لبی جنبانده یا قلمی گردانده‌اند، ایشان را از دیدگاه خود نگریسته‌اند. وقتی از زاویه‌های دید گوناگونی بر یک حقیقت نگریسته شود، قاعدتاً آنچه دیده می‌شود، مثل هم نیست و تواند بود که چندان تطابقی با یکدیگر نداشته باشد. لذا می‌بینیم که استادی بزرگ، تأییدی در ریخ استاد تاج را حتی از آواز انسان‌های بدصدا از منظر اخلاق می‌نگرد و می‌ستاید و پژوهنده‌ای جوان همین پدیده را از منظر نقد هنری می‌نگرد و می‌نکوهد. و ما هر دوی این نظرات را بی‌کم و کاست آورده‌ایم و قضاوت نهایی را بر عهده خوانندگان فهیم گذاشته‌ایم.

۴. گذر زمان کار خود را کرده، و گاه کسانی که خاطره‌ای از این استاد داشته‌اند، از یک رویداد واحد، روایت‌های متفاوتی کرده‌اند. جدای از این، به قول شادروان محبوب «هرکس در امری شهرت یافت و ذکر جمیلش در افواه عوام افتاد، رفته‌رفته ذهن خلاق مردم و احساسات ستایش‌آمیز آن‌ها نسبت بدو، او را در هاله‌ای از افسانه می‌گیرد و شخصیتی تازه بوجود می‌آورد.» ما نیز با علم به این نکته از بسیاری از روایت‌های اینگونه درخصوص حضرت تاج که از قضا کم هم نیستند - درگذشته‌ایم و پس از سی سال گرچه همه قلم‌ها، زبان به ستایش ایشان گشوده‌اند، ولی از نقد شیوه و دیدگاه‌های ایشان هم ابایی نداشته‌ایم.
۵. متأسفانه تکرار، یک ر عیوب اینگونه مطالب است. نویسندگان محترم بی‌خبر از مقالات دیگر دوستان و همکاران بوده‌اند؛ لذا بسیاری مثلاً از جمله «فرزند تاج الواعظین و شاگرد سید رحیم و... بود...» را تکرار کرده‌اند. از خوانندگان بخاطر ملال این تکرارها پوزش می‌طلبیم و عذر... سر را به گردن امانتداری از مقالات دوستان می‌گذاریم.
۶. در بخش پایانی برای کامل کردن این مجموعه، از دو کتاب «یادنامه تاج» که در سالگرد تاج به کوشش منوچهر قدسی چاپ شده و همچنین «دولت دیدار» که سری دستنوشته‌های مرحوم منوچهر قدسی است، بخش‌هایی را باز نشر داده‌ام. این هر دو کتاب در اصفهان و با تیراژ محدود چاپ شده است که نایاب شده است و آنچه آورده‌ام به سبب اهمیت و اعتبار گفته‌ها یا گوینده‌های آن است.
۷. مرحوم استاد منوچهر قدسی از دوستان نزدیک استاد تاج بوده‌اند. تمامی عنوان‌های مقالات و گفت‌وگوها را از خط خوش ایشان (بازسازی رایانه‌ای) استفاده کرده‌ایم.
۸. قطعاتی که در لوح فشرده نصب شده در پایان کتاب آمده است، مجموعه‌ای منتخب از گفت‌وگوها و آوازهای منتشر نشده استاد تاج است که در این جا برای نخستین بار رونمایی و به اهال و خستگ و هنر ایران زمین تقدیم می‌شود.
۹. در پایان سپاس بی‌کران خویش را از خانواده محترم حضرت تاج که گویش کرامت و سخا میراث خانوادگی آنان است، ابراز می‌دارم و از همایون، پروین و هما خانم و همین‌طور آقای مهدی فقهی تشکر می‌دارم.
- دوستان هنردوست و هنرمندی چون سرکار خانم محبوبه شجاعی، مرضیه کوچکزاد، حبیب و جواد گل‌رضایی کریمانه کوشیده‌اند که از آن‌ها هم خالصانه سپاسگزارم.
- سپاس ویژه‌ام از آن دو نفر است. اول دوست جوان و هنرمندم جناب نوید نوروزی که در هیچ‌گونه راهنمایی و مساعدت دریغ نکرد؛ بسیاری از عکس‌ها و اسناد کتاب حاضر، از مجموعه ایشان است و همچنین زحمت گزینش و آماده‌سازی آثار صوتی هدایی در آخر کتاب حاصل ذوق و سلیقه اوست.
- دو دیگر رفیق همراه زندگیم، نغمه دادور که بی‌همدلی و سخت‌کوشی او چاپ این کتاب به حاصلی نمی‌رسید.